

Két évkönyv

Lényegében egy időben látott napvilágot az 1956-os Intézet 2019-es és 2020-as évkönyve, a sorozat XXIV. és XXV. darabjai. Az intézet már jó ideje mindenkori kutatási céljainak megfelelő tematikus évkönyvek szerkesztésére törekszik. Ennyiben a legújabb két kötet is folytatja a hagyományt, a XXIV. évfolyam a „*Hetvenes évek*”, míg a XXV. az *Ezerkilencszáznyolcvankilenc* címet viseli. Abban viszont a korábbiakhoz képest döntően megváltozott a helyzet, hogy magát az intézetet 2019-ben kormányzati döntéssel felszámolták, azóta csak virtuálisan létezik, bár az 1956-os Intézet Alapítvány megmaradt.

A kálvária meglehetősen ismert. Már 2010-ben úgy látszott, kormányzati akarat az intézet eltüntetése. Akkor még az addigi közalapítványi státusz megszüntetésével, az Országos Széchényi Könyvtárba tagolással, jelentősen csökkentett létszámmal maradhatott valami intézményes keret, mint kitűnt, átmenetileg. 2019 júniusában azonban a kormány valóban felszámolta a tízéves illegális és féllégális, jórészt oral history gyűjtőmunka után 1989-ben hivatalosan megalakult intézetet, amivel elvesztették több mint huszonöt évig üzemelő irodáikat, könyvtárukat, archívumukat. Nyomatásban megjelent munkáik listája látványosan bizonyítja teljesítményüket (vö. <http://www.rev.hu/hu/node/43>). A megszüntetés nem a kormányzat jelenkorkutatást támogató forrásainak hiánya miatt következett be, hiszen az elmúlt tíz évben több, az intézet kutatási terü-

letéhez hasonló profilú állami intézményt alapítottak. Nyilvánvaló, az a szakmailag igényes tevékenység, amely mindenkor független maradt a kormányok politikájától, nem állt összhangban a 2010 utáni emlékezetpolitikával és általában a rendszer független intézményekről vallott nézetével.

Mint Rainer M. János az új kötetek előszavában említi, a felszámolás után el kellett telnie bizonyos időnek, amíg az egykori munkatársak kialakították a további együttműködés kereteit. A „*Hetvenes évek*” című kötet tanulmányai a már elindult kutatások eredményeként nagyrészt rendelkezésre álltak, de a kiadás feltételeinek előteremtése időt igényelt. A másik kötet másként állt össze. Az intézet korábbi munkatársai még 2019-ben eldöntötték, hogy évente néhányszor közösen lépnek a nyilvánosság elé. Ehhez az első alkalmat a Szegeden rendezett *1989 – a társadalmi cselekvés lehetőségei* című 2019-es konferencia biztosította, ahol az 1956-os Intézet munkatársai önálló szekcióban adtak elő. A 2020-as Évkönyv magját ezeknek az előadásoknak az írott változata adja, ez egészült ki az egykori intézetten kívüli szerzők írásaival, illetve Ungváry Krisztiánéval, aki nem volt jelen Szegeden. A 2019-es Évkönyv címével is jelzi, hogy nagyjából egy évtized a témája, de a 2020-as kötet tematikája is jóval túlmutat a rendszerváltás kulcsévén, jórészt a változások előzményeit és az emlékezetben elfoglalt helyét vizsgálja. Itt említem, hogy a

két Évkönyv megjelenését a *Summa Atrium Kultúratámogató Magánalap* pályázatán elnyert támogatás tette lehetővé.

Jelen írás elsődleges céljának azt tekintem, hogy a két Évkönyvet a cikkek rövid ismertetésével mutassam be, ezáltal egyrészt felhívjam a figyelmet a kötetekre, másrészt tiszteljek a szerzők elszántsága, intézetük továbbviteli szándéka előtt. Úgy vélem, nem pusztán a „láng őrzése”, de a kötetek érdekessége, színvonala is megérdemli ezt.

Szegő Iván Miklós XXIV. Évkönyvben közölt tanulmányának kiindulása, hogy az egészében kevésbé izgalmasnak tetsző hetvenes évtized a világgazdaságban valódi fordulatot hozott. Szegő e fordulat három elemét tárgyalja részletesebben, az addigi Bretton Woods-i valutarendszer összeomlását, a KGST-tagországok gazdasági alkalmazkodási képtelenségének nyilvánvalóvá válását, valamint az addigi kétpólusú világtrend megtörését, Ázsia politikai felemelkedését.

Rainer M. János *A termelési viszonyoktól a polgári nyilvánosságig* című írásában a magyarországi fennálló rendszer elméletinek nevezhető kritikája átalakulását mutatja be, az 1968-as csehszlovákiai reformkísérlet eltírásától az ellenzékké szerveződés 1977-es szándékáig, részben az elképzelések elemzésével, részben a meghatározó személyek sorsának jelzésével. A rendszer újratervezésének nevezi a kritikus, de filozófiai, ideológiai alapokat jórészt elfogadó, azt megújítani szándékozó elképzeléseket. 1973-tól azonban az újratervezési szándékot fokozatosan a politikai szembenállás alapján képviselt rendszerkritika váltotta fel. Más oldalról közelíti meg e témát Körösi Zsuzsanna

na összeállítás, aki az 1956-os Intézet égisze alatt működő Oral History Archívumban őrzött néhány úgynevezett másként gondolkodóval készített interjúból közöl részleteket. A visszatekintések természetesen személyes tapasztalatok, illetve utólagos reflexiók alapján beszélnek a korszak ellenzékiinek számító tevékenységéről.

Két tanulmány a rendszer – egykori kifejezéssel – felépítményének egy-egy szegmensével foglalkozik. Keller Márkus a lakásépítési elképzelésekkel, de nem a mennyiségi tervekkel, hanem a lakástervekből visszakövetkeztethető társadalomképpel, *Család és közösség a tömeges lakásépítésben* címmel. Lénárt András mozik, plakátok és filmek tükrében érzékelteti az egykori magyar nagyvárosi életérzés bizonyos elemeit, egyebek között Kósa Ferenc *Ítélet* című Dózsa-filmjének és az 1968-as amerikai diákmegmozdulásokat a magyar rendszer számára is emészthetően feldolgozó *Eper és vér* című amerikai film felidézésével.

Az 1956-os Intézet kutatói szisztematikusan foglalkoznak a kommunista rendszer politikai rendőrségének tevékenységével, hiszen itt hosszú ideig szinte teljesen ismeretlen tényeket tárhattak a nyilvánosság elé. A hetvenes évekről szóló kötet három tanulmányt is közöl e témakörrel. Tabajdi Gábor a politikai rendőrség szervezetét, működését mutatja be, jelezve egyebek között, hogy a hiányos források milyen kutatási korlátokat jelentenek. Az ellenzék „kezeléséről” szóló rész más oldalról világítja meg Rainer írásának, illetve Körösi Zsuzsanna közleményének témáját. Somlai Katalin a Magyar Tudományos Akadémián kiépített, a hetvenes évekre jelentősebbé váló nyugati tudományos kapcsolatok intézményes

ellenőrzése jegyében létrehozott politikai rendőrségi főrezidentúra működését elemzi. Ungváry Krisztián a Nyugat felé működtetett dezinformációs rendszert, az úgynevezett aktív intézkedések szervezetét és működését tárja az olvasók elé.

Természetesen az *Ezerkilencszázyolcvankilenc* című kötetben is helyet kap az egykori politikai rendőrség tevékenysége. Tabajdi Gábor írása részben átfedi az előző kötetben közölt dolgozatát, itt az ellenzék, a rendszertől független politikai szerveződések 1989 előtt bomlasztó tevékenység bemutatására koncentrálnak. Ungváry Krisztián ezúttal a tudományos-műszaki hírszerzéssel foglalkozik, s egyebek között megállapítja, hogy ez a tevékenység a rendszer specialitása volt, hiszen a piacgazdaságokban az ilyesmi nem állami apparátus, hanem magáncégek szándéka – egymás kárára. Úgy látja, a magyar hírszerzésnek ez volt a legsikeresebb területe, ennek megfelelően az állomány létszáma is jelentősen nőtt.

A XXV. évkönyvben Rainer M. János a rendszerváltás kifejezéssel és szinonimáival jelzett változások értelmezésével foglalkozik. Öt időrendi és tematikai szakaszt különböztet meg, közöttük a liberális történetírói megközelítést, amely a fordulat jelentőségét emeli ki, a baloldali kritikait, amely a periféria országának globális kapitalizmusba illesztési szándékaként nem tartja érdemnek a változást, és a kétezres évek közepén jelentkező, antiliberalis revizionizmusnak nevezett értelmezést, a mai hivatalos álláspontot. Az írása végén megállapítja: nincs dialógus a különféle narratívák között, de vélhetően többségben van az 1989-et elutasító értelmezés: nemcsak a kormányzati

média tagadja az egykori demokratikus értékeket, de azok a társadalom jelentős részében sem túl népszerűek. Somlai Katalin írása hasonló témával, a rendszerváltás jobboldali értelmezésével foglalkozik, húsz, többségükben az országos politikában szerepet vállaló személlyel készített életútinterjú alapján. Szegő Iván Miklós írása, *A konszenzusos elit megteremtésének esélye és bukása 1989-ben* a két kötet leginkább vitára serkentő dolgozata. A szerző úgy látja, 1989-ben remény mutatkozott arra, hogy Magyarországon létrejön az elitkonszenzus, amely megalapozza az ország prosperitását, demokratikus átalakulását. Némileg a rendszerváltás előtti időszakba is visszanyúlva, sorra veszi a politikai történéseket abból a szempontból, hogy hol mutatkozott – kifejezését használva – az elitek között együttműködés és hol a széttartás. Arra a következtetésre jut, hogy az 1990. októberi taxisblokádtörte meg végleg a kormány és az ellenzék közötti bizalmat, így a „konszenzusos elit már 1990-ben elbukott”, majd a mondat így folytatódik: „[...] az 1990-es évek végétől 2010-ig egyre inkább kiüresedtek a demokratikus intézmények a »színlelt demokrácia« jelenségei miatt, amikor a pártok már csak úgy tettek, mintha betartanák a demokratikus játékszabályokat.” 2010 után annyi történt, hogy a Fidesz a színlelt demokrácia helyett nyíltan vállalta az illiberalizmust, a megegyezéses éra lezárását.

Szuromi Rita Heves megyei családokban készített interjúk alapján a nemesi származás hagyományának továbbélésével foglalkozik. Megállapítja, a származás a Kádár-korban is ébren tartott egy latens öntudatot, amely a rendszerváltás után robba-

násszerűen került a felszínre. De az eltelt idő és a generációváltások már útját állták annak, hogy az egykori attitűdök és értékrendek eredeti tartalmukban éledjenek újjá. A megkérdezettek túlnyomó többsége úgy érezte, a nemesi származás napjainkban is személyiségformáló tényező, de ebbe belefér az a vélemény is, amely szerint a nemesség nem kiváltság, hanem kötelezettség, akinek a sors több lehetőséget adott, annak kötelessége a rászorultabbakat segíteni. Lénárt András érdekes tanulmánya a zsidó hitközség és képviseleti szervek történetének vázlatos áttekintése után mutatja be e közeg meg lehetőségen ellentmondásos viszonyát a rendszerváltáshoz. A nyolcvanas évek történetének ugyancsak kevésbé ismert részével, az MSZMP és a nyugat-európai kommunista pártok

politikai kapcsolataival foglalkozik Szilágyi Gábor írása. Végül, de nem utolsósorban említtem Pap Péter István historiográfiai tanulmányát, amelynek témája a kádárizmus a legújabb történeti irodalomban. A vizsgálat körébe bevont publikációkat a szerző a Kádár-korszakról vallott nézetük alapján vizsgálja, annak kiemelésével, hogy magyar modellről, rendszervariánsról, kádárizmusról egyaránt szó esik, de a téma nem váltott ki érdemi szakmai vitákat, sőt a korszaknak a regnáló kormány emlékezetpolitikájában is alig van helye.

„Hetvenes évek”. Magyarország a jelenkorban. 1956-os Intézet. Évkönyv XXIV. 2019. Budapest, 2020, 1956-os Intézet Alapítvány. 360 oldal, 3999 forint; Ezerkilencszáznolcvankilenc. Magyarország a jelenkorban. Évkönyv XXV. 2020. Budapest–Pécs, 2020, 1956-os Intézet Alapítvány – Kronosz Kiadó. 390 oldal, 3950 forint.



Almás Miklós

Mindenki

Imádom az ilyen nem sorba rakott, nem időrendbe szedett, nem jól fésült prózát, a kuszán, ám mégis izgalmasan-érthetően könyvbe szerkesztett szövegeket. Presser félig (vagy talán egészen) önéletrajzi írása (a második kötet 2021-ben jön ki) az élőbeszéd szövegre épül. Be is jelenti, mit várhat a nagyjérdemű: „Presser Gábor emlékei, jegyzetei, meglátásai, tévedései, megtörtént – vagy szerinte megtörtént – valós események, hallomások, látomások, dokumentumok stb.” Nem sorolom tovább. El van találva.

Bár nem abba a generációba tartozom, amelybe a rajongók tömege,

Presser időtlen szerző és muzsikus. Mindegy, hogy régi május elsejéken a tabáni domboldalon, tízezrekkel csápolva hallottuk-e utoljára, esetleg későbbi, lokomotivos, színházi sike-reit idézzük föl. A vele kapcsolatos, korábban a fiammal együtt elraktározott hangélményeim mind a mai napig visszatérnek. Dalai többségét dúdolni is szoktam. Rosszkedvem telen előbújik a refrén: „Te majd kézen fogsz és hazavezetsz”. Az is előfordul, hogy megnyugszik az ember az *Elfáradt daltól*.

Nem vacakolok a sorrenddel, részletekkel, ráfutok az egyik csúcse-

ményre: A *Képzelt riport* vígszínházi bemutatójának színpalak mögötti történetére. (Déry Tibor kisregényét Pós Sándor dolgozta át, amiből persze sokat húztak, toldottak, hogy passzoljon a színpadra; dalszöveg: Adamis Anna; a bemutató 1973. március 2-án volt.) Emlékeimben a bemutató és a darab bombasikerként él, a Szent István körúton az est végén még legalább fél órát dumáltunk egymással lelkesek, meg akik ilyen ebben a házban még nem hallottak. Presser viszont azt sejteti, lehet, hogy bukás volt. Egyébként visszaemlékezése azért érdekes, mert a szülés fájdalmait meséli el. Ott kezdődik, hogy a színész nagyságok közé – az emeleti próbaterembe – bejön egy zenész, akit ugyan ismernek így-úgy, de hogy jön ahhoz, hogy dirigáljon? Megmondja, hogyan énekeljen a kórus, vagy javítgassa egy-egy fiú-lány falsra vett énekét, kijavítsa a rosszul vett ritmust. Micsoda dolog ez!

Presser Gábor maga sem volt felkészülve a sokkhatásra, hozzá kellett szoknia, hogy Marton László rendezésének ő a zenei lelke, és mint ilyen lehetne dirigens, főparancsnok stb., de ő a társulat szemében mégiscsak „külsős”, majdhogynem privát, ahogy a szakma mondja. „...nyilván furcsa volt egy kintről jött, Klauzál téri beatzenész keze alatt dolgozni... azt megértettem, hogy a rock vagy beat mint műfaj teljességgel kipróbálatlan volt a színészek számára, hiszen efféle darab még nemigen, kicsit pontosabban sohasem volt repertoáron. Ez a műfaj a Színművészeti Főiskolán nemhogy nem volt tananyag, de az énektanárok határozottan gyűlölték és értelmetlennek találták...” Indulás előtt Marton

Lászlóval átvettek egy-egy részt a színházzal szembeni Berlinben, majd Radnóti Zsuzsa dramaturg szobájában kezdett kialakulni, hogy a szövegbe hol illik zene, és milyen. Meg hogy az egész mű alap gondolata – ez volt Presser mániája – a *Menni kéne* hová kerüljön, hogy hangsúlyt kapjon az előadásban.

Az is előfordult, hogy a színészek, a kórustagok és a statiszták a próbateremben fecsegték, röhécseltek, Presser rájuk szólt, de nem vették komolyan, pedig becipelte Fender zongoráját is. Végül jött egy segédügyelő, és aztán valamivel komolyabban kezdték venni a dolgot, és „Picinek” tanítania kellett ezeket a színházi embereket, akik viszont röhögve szívatták őt teljes gózzal. (Mint a könyv kideríti, ezt csinálják minden kezdő rendezővel a régi tagok: egy év szívatás, vagyis beavatás.) Márpedig hol egy ciszt, hol egy ritmikai tévedést kellett javítani, hol csak „csendet kérek, tanulunk!”-ot kellett mondani. Meg hát rendesen el kellett olvasni is a szöveget: olvasópróba is volt: „Úgy gondolom, hogy a hibákat, a rosszul mondott, énekelte sorokat, rögtön az legelső alkalommal korrigálni kell, mert ha úgy hagyjuk, előbb-utóbb rögzülnek.” Bölcs mondat, tanulás.

A marhulásnak két apróság vetett véget. Az egyik, hogy Presser száján valahogy kicsúszott, mindenkit kipróbál, csak azután dől el, hogy ki fog szerepelni a lemezen. Ez a szó, hogy *lemez*, varázsütésként hatott: kuss lett. Még nagyobb, mikor Barta Tamás (az LGT tragikus sorsú gitáros) is beült a zongora mellé. Már nem volt egyedül, a dolog komolyra fordult, kezdődhetett az igazi meló. Majd jött a bemutató és a leírhatatlan hatás.

Szándékosan írtam „hatást”, és nem sikert, mert Presser úgy érezte, a premier tiszta bukás volt. Én, mint fentebb megjegyeztem, nem egészen úgy éltem meg. A kritika viszont morózus, olykor elutasító volt, ilyet még nem láttak, hát lefitymálták. A *Ringasd el magadról* kisütötték, hogy az felhívás drogozásra, a *Menni kéne* dalról meg hogy disszidálásra biztat. (Azóta a fülbajos értetlenség lekoppott, lásd, hogy kb. ezer előadást ért meg az itthonit és külföldit egybeszámolva...) A színház meg a média már csak ilyen, kell egy bizonyos lauf ahhoz, hogy valami radikálisan új előadásmód, műfaj felszívódjon a nagyérdemű agyáig. Végül felszívódott.

A darab körüli és a színházi emberekkel kapcsolatos kalandok a könyv közepén íródnak. Azért emeltem ide, mert ez jól jellemzi Presser írásmódját: nyoma sincs benne önfényezésnek, beszámol kudarcról, bajokról éppúgy, mint a sikerekről (melyeket ő nem így nevez...). A könyv elején ott vannak a konzervatóriumi évek: mivel istenien tudott zongorázni, másodéven kezdte, és mivel abszolút hallása volt, és jól haladt, az utolsó (ötödik) évet el is hagyhatta volna. Tanárai (Kadosa Pál, Rados Ferenc) úgy vélték, érett már az akadémiára. Nem így lett, mert beiktattak egy vizsgaelőadást, amit lámpaláz vagy egyszerű indiszpozíció miatt elrontott, és mehetett vissza a konziba ötödévre. De, mint mondja, jobb is volt így, mert tudta, hogy a zenei memóriája igencsak szűkös volt, márpedig egy pódiumművésznek széles repertoárral (kívülről tudott darabok tömegével) lehet csak megközelíteni a közönséget.

Szerény és tán a kelletnél is őszintébb a fogalmazás. Időben összevisz-

sza ugrál, így aztán a konzikalandról írva eszébe jut egy jóval későbbi élmény, már befutott LGT-sként vette észre, hogy kopik az abszolút hallása, hol működik, hol nem. Mindegy, mondja, csinálom tovább. A legjobban zongorakísérőként érezte magát, tudta, hol kell segítenie a szólistának. Leírja e „szakma” titkait, kettesben adják a zene velejét, nem úgy van az, hogy az énekesé a kizárólagos érdem. Zongora nélkül a legjobb hang is képes elveszni.

Újabb ugrás, már a Vígben vagyunk. Az előadások alatt tömegével zörögnek a cukis zacskók. Presser megunja, a szünetben felmegy a büfébe, és azt mondja: „Én vagyok e ház zenei vezetője, kérem, ne áruljon ilyen zörgő micsodákat, zavarja a művészeket, ez ugyanis színház...” Tojok rá, mondja a büfés, és rá se néz. Mire Presser felkapja a zacskós tálcát, odaviszi az ablakhoz, és kihajítja a paklit a Szent István körútra... (A gazdasági ig. felhívatta, bocsánatkérés lett a dolog vége...)

Egyébként a sztorijaiból – ami azért lazán, de tartja az időrendet – választok egy különlegeset is. Az abszolút hallás révén említi Szvjatoszlav Richter példáját, aki idősebb korában már kottából játszva koncertezett. Presserék úgy hitték, a pontosságmánia miatt, nehogy az öregkori feledékenység félrevigye, vagyis biztos támasztékként kellett neki a kotta. Hát nem. Richternek ugyanis különös módon romlott a hallása: mást hallott, mint amit játszott, így kénytelen volt a kottára figyelni. Megint tanultam valamit.

Nagyon korán, még a konzis időben születtek a saját dalai az Ome-gában. Aztán a zenekari élet köznapjait olvasva a frász tört ki: hogy

lehetett kibírni a koncertkörutakon a lepukkant szocreál szállodákat, az összezártságot, a rémes kajákat. Főképp kezdetben, mert később, amikor a Lokomotiv GT már *brand* lett, valamit javult a helyzet, de ez a cigányélet akkor is nehéz lehetett. Koncert után, mondjuk úgy éjfél felé, már nincs alvás, a tagokban továbbél a felszpannolt zenei teljesítmény, azt dumával vagy mással kell vezetni, de másnap meg az ócska busz továbbindul velük.

És akkor a hatóságok zaklatását, a lemezkiadó cenzúráját (a zenére alig figyeltek, lesték a szövegeket, ami tőle meg Dusántól származtak.) „Cenzúra nincs”, ez volt kiírva a bejárat fölé, de sokkal vadabb módon nyúltak bele a kínálatba, nem ragozom, tán még emlékszünk rá. (Hungaroton, Erdős elvtárs...) A könyv hoz néhány mulatságos példát. Nehéz dolguk lehetett, mert az LGT intellektuális zenét-szöveget kínált korszakos lemezein, az ilyesmi bonyolult utalásrendszerét egy félbunkó „cenzor” nemigen tudta átlátni. Presser ma már jókat derült ezen az erőlködésen. A maga idejében nem lehetett annyira vicces.

Eljutottak külföldre is – London, Los Angeles (turné!), Bécs, Prága. Berlinben németül kellett előadniuk a számokat, hát az nem volt gyerekjáték, de a sikerük mindent vitt. És a Szovjetunió, a két-három hetes körutazáson szinte kétnaponta koncert, Riga és más tagországokban ugyanez. Ők (a zenekar és Presser) játszani szerettek, de a bűdös hotelszobákat utálták. (Egyik esetben ki is verte a balhét, hogy azonnal hazarepül, ha ezt a trágyaraktárt kell két hétig laknia, mire a helyi szervező suttogva felvilágosította, itt ez

megy: adj egy százast a pultosnak, és kapsz kulcsot egy spéci lakosztályhoz. Így is lett.

London, stúdió, csodálkozás (hogy micsoda technikai csodák segítenek zenét csinálni, miközben ők ócska orsós Tesla magnóval meg valami avult rögzítővel buheráltak...). De öröm is akadt a csodálkozás mellé: lemez született kint, Londonban, s kinek jut ilyen? Ráadásul nagy siker: *Locomotiv GT* címen, Adamis Anna tökéletes angoljával, Presser fantasztikus zongorajátékával és megnyerő brummogásával. (A lemez '74-ben Angliában és az USA-ban is megjelent...) Bár az Abbey Roadon két felvétel is készült, ezek máig kiadatlanok. Ilyen is volt-van. (Közben csak azon diózom, miért is nem maradt kinn. Az lehet a magyarázat, hogy a Dob utcából nem lehetett olyan könnyű megszökni...)

Észrevettem, hogy zenéjéről, dalairól, albumairól, szólólemezeiről alig írok. A dolog esztétikai vetületéről, zenei-szövegbeli mélyrétegéről se. Tán mert azokról már oly sokan írtak. Én inkább az egyéniségről beszélnék, ami bujkál a zenében, és leragyo. A sötét szemüvege metafora: Presser aranyos, mindenki szereti (*Neked írom a dalt*), a társaság összetartója, a *brand* névadója, minden (legalább ezer dal szerzője), de a lelke mélyén zárkózott lény. És ami számomra lejön, az a dalok többségének élet-szomorúsága. Nem bánatosak, hisz ott van mellettük az *Ilyen a boks* meg a *Miénk itt a tér*. De az alapélmény, a közérzeti – nem politikai – magány (*Ugye ott leszel, Elfáradt dal, Megemelte az angyalok*). Ez nem látható, nem tűzi magára, de aki hallgatja-látja, megérzi. A kor „mísz”-légkörén túl ez valami

mélyen személyes, amit nem ad közre senkinek, bár mindenki haverja. És ez zeneileg üt át a legjobban, hiába a szöveg vidám búslakodása. Presser titokember. Dalai mélyén, a „mindent megmutatok” sűrűjébe rejtve ez a végső magány és fájdalomféle, vagy enyhébb kifejezéssel a zárkózottság (by Zorán) motoszkál benne. És filozófia is van a dalokban, szinte mindegyikben, élhető, megszólító, mély bölcsesség. (*Ugye, mi jó barátok vagyunk* – ki merne ilyet mesélni a rajongótáborának?) De a legmélyebb pillanatokban is meg lehet hallani, hogy *Nem adom fel*.

Ez átüt minden kalandon, cirkuszon, utazáson. Apróság: a szobájában, a zongorán megpendül egy húr, kíváncsi lesz rá, aztán kisül, hogy egy pele majszolja a hurok felett a diót, amit korábban az asztalon hagyott. Zongoraszállítókat hív, vigyék a balkorra a hangszert, csak egy percre, ott aztán meg is jelenik a pele, „szopránban” nyomja és a zongora egyik sarkában majszol... (Ötzerbe került a cipelés illetve ez a bájos kaland.) Hát ilyen ez a brummogó zseni. Aki arra is képes, hogy legalább ötször említse Magyarhon legjobb billentyűsét, Szakcsi Lakatos Bélát. Hát melyik az a sztár, aki egy sztárkollégát így maga fölé emel? Szerintem ilyen nincs, csak ebben az ötszáz oldalasban... És mindenkinek szerzett dalokat: Katona Klárinak, Zoránnak, Rúza Magdinak, a sor végtelen...

Ennyi minden van az életírás első kötetében. Befejezésül hadd szóljak *A próba* című előadásról. *Mihály András* (az Operaház igazgatója) hivatja ('82-ben), hogy Bach zenéje mellé Presser írjon egy balettzenét, amit a Magyar Állami Operaház (ilyen „kettes” felállásban, a vilá-

gon először) előadna. Presser napokig nem aludt, rühellte a feladatot (hogy jön ő Bach mellé?), de aztán beleugrott. A Rádióban kísérletezhettek, Kis István (hangmérnök) meg Pici a 8-as stúdiót kapták meg kísérletezni-játszani-komponálni délutántól hajnalig. A meló hevében a zongora húrjaiba belemászva, ujjal vagy akármivel pengetve meg pedálozva olyan hangfelhőt produkáltak, hogy tényleg angyalok szállták meg a stúdiót. Teljes transzban dolgoztak. „...el tudom mondani, hogy volt: a tizedik perc körül melegséget éreztem a nyakam körül. Pontosan az történt, amire számítottam. Két angyal ereszkedett le, hogyan kerültek a stúdióba belülről, azt nem láttam. Szó nélkül, súlytalanul borultak rám, és vittek lefelé, jó mélyre. Lenn is tartottak kicsit. Az oda-vissza úttal együtt nem lehetett több, mint két perc... Meg is emelhetek volna kicsikét szállni – de az máskor volt, most nem. Mire óvatosan megfordultam, már sutty, el is húztak.” Balettzenét Bach mellé: Presser és társa mindent beleadtak, a teljesítőképeség határán túljutottak (egyszer ment hazafelé hajnali négykor, a piros lámpánál, az út középső sávjában elaludt, rendőr ébresztette. Balhé lett belőle, nem részletezem.) De meglett *A próba. Rock balett 2 felvonásban*, az Operában. Hihetetlen a dolog maga is, de Presser teljesítménye, ahogy ezt az egész fejben-kézben-zongorában alakuló káoszt *irodalmilag* megjeleníti, azt nagyjaink is megirigyelhetnék.

Presser Gábor: Presser könyve I. Budapest, 2020, Helikon Kiadó. 523 oldal, 6999 forint.